

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע״נ

ברוך דוב ז״ל בן יבלחט״א משה חיים ווידרא נ״י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ״ל

מראה מקומות רשפי אש

לע״נ מרים שיינדל בת יבלחט״א אפרים שמעון סינאוויץ

בהו חזקה אינה מעיזה אבל כי לא קים ליה לבעל במילתא ואיהי קים לה אמר רבי אמי ולדידה הימנוה רבנן דלאו כל כמיניה דלאפסודה כתובה בשמא הדין הוא פירוקיהו דהנך שמעתתא ופירוקא תריצא ומעליא הוא⁴¹: סליק פירקא וסליק מסכת נדרים בסייעתא דשמיא בריך רחמנא דסייען אמן.

מר רב יהודאי ז"ל החמיר ואמר אין בנו מי שיודע להתיר מתילת נדרים ושבועות ואין בנו לשון מרפא ומשני מר רב יהודאי לא נשנית נדרים בישיבה והגאונים שאחריו נמנעו מלהתיר נדרים אלא לדבר מצוה כגון שימת שלום בין איש לאשתו וכעין ארבעה נדרים שיראה כאילו נדר טעות ולא בחרטה ודוקא בהתרת חכם החמירו אבל בהפרת בעל לא החמירו דבעל מיפר ביום שמעו בין בנדר בין בשבועה כדברי הרב אלברגלוני⁴² ז"ל לרבינו האי גאון ז"ל אי עבדינן קרוב לדרב אסי עבדינן דאמר⁴³ אין חכם מתיר אלא כעין ד' נדרים דמר [רב] יהודאי גאון ז"ל כד סליק מן מתיבתא אזוקקי לשבועות לא הוה מזדקיק ומאן דבתריה הוה אמרין לית בן כח למעבד מאי דלא עבדיה מר רב יהודאי אלא מיהו כד מתרמיא מילתא דאית בה תקנתא או מצוה כגון עשיית שלום בין איש לאשתו וכגון שלמא דצבורא דכנשתא וכדומין לזאת מזדקקין במילי דמוכחין וכרירין קרוב לדרב אסי אבל פתחי כי ההוא דאתא לקמיה⁴⁴ וכדרכי שמעון ברבי וכדר' ישמעאל בר' יוסי⁴⁵ וכדביתיהו דאביי וכי ההוא דאתא לקמיה דר' אלעזר⁴⁶ וכיוצא בה לא עבדינן:

דכל מילתא דידע בה בעלה מהימנא ולא מחפצא ביה ודלא ידע בה בעלה לא מהימנא והתם בסוף הבא על יכמתו⁴⁰ אמרינן הוא אמר מינה והיא אמרה מיניה אמר ר' אמי דברים שבינו לכינה היא ונאמנת מאי טעמא היא קים לה ביורה כחץ והוא לא קים ליה ביורה כחץ אלמא במילתא דבעל לא ידע בה מהימנא ואי ידע בה ומכחש לה לא מהימנא ומסתברא לן דפירוקא דהך קושיא דכל היכא דאתיא היא לאפוקי נפשה מבעל בטענתה אי ההיא דילה מילתא דלא קים ליה לבעל כגון דאמרה בתוך עשר אינו יורה כחץ⁴¹ ובאה מחמת טענה דבעיא חוטרא לידה ומרא לקבורה כיון דהיא היא דתבעה גירושין חוששין שמא עיניה נתנה באחר ולא מהימנא ואי מילתא דידע בה בעלה היא חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה לאפוקי מיניה בטענה דשקרא אבל שמעתתא דהתם לאו על הדין ארחא איתמרא אלא אהיהא דתנן⁴² נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל וקאמרינן דהיכא דשהה עמה עשר שנים וקא אתי הוא לאפוקה משום דלא בת אולודי היא אף על גב דקאמרה איהי האי דשהאי גבך עשר שנים ולא קא מולידנא מינך הוא אם קים ליה לבעל בטענתה וידע ודאי דשקרא קא טענה עליה דינא הוא דבעל מהימן דהמוציא מחבירו עליו הראיה וליכא למימר הכא חזקה אין אשה מעיזה פניה דהא איהו הוא דמפיק לה ואיהי לא תבעה גירושין וכיון דאיהו מפיק לה הויא לה הך טענה כשאר כל תביעות דתבעה אשה מבעלה כי מפיק לה דליכא למימר

ע"ב וצ"ל רב. ועיין ר"ן נדרים כ"ב ע"ב ד"ה אמר רבא שהביא ד"ז. 46 כ"ג ע"א. 47 כ"א ע"ב.

40 סה, ע"א. 41 כתובות ס"ד, ע"א. 42 יבמות, ס"ד ע"א. 43 עיין מש"כ רבנו במלחמות סו"פ הבא על יכמתו, ובחידושו שם. 44 כא, ע"א. 45 כב,

חביות הן. האם זהו אדם אשר בנפשו יביא לחמו וחביב עליו ממונו שעמל עליו, ובכן בסחר אנשים כאלה חשד גולנותא מיוסד הוא מאד וידיים לדבר —.

חתחכם שמואל לבחון אם בתומתו מוכר האיש מרכושו מבלי יודעים, אז היה מעירו על כך שתחפץ אינו של נחושת כי אם של זהב בכדי שלא להונות אותו, או באמת גולן הוא שרוצה לבער הגזילה מביתו למען לא יכירנה בעלה אצלו, והנה גמירי כי גולן מניח כרבע מהמחיר, ראת גטין נ"ח ב, הלוקח מן הסיקריקין נותן לבעליו רביע, שגול הסיקריקין ואמר שמואל רביע בקרקע שהוא שלישי במעות.

ולכן דוקא משום שמכר הנכרי החוא זהב בתור נחושת אבלע ליה שמואל חד זוזא, לראות אם יתבע ממנו לחשלים לו הזוז כארחוח הצדיקים אשר ממנום לא בא לידם בגזל וחביב עליהם, ואז היה שמואל מעמידו על טעותו במחות חומר חמתכת היקר שמוכר, או כי גם חמעט יקח ובלבד שלא תהיה הגזילה תחת ידו שאו כדאי לחציל בסחות מכדי דמיה ככל האפשר שהיא כחשבת אבידה לבעלים ראת חשובות חוות יאיר סי' כ"ט.

טז. מסכת נדרים

מר רב יהודאי ז"ל החמיר ואמר אין בנו מי שיודע לחתיר מחילת נדרים ושבועות, ואין בנו לשון מרפא. ומשני מר רב יהודאי לא נשנית נדרים בישיבת. רפב"ן סוף הלכות נדרים

אם כי אמרו חכמינו ע"ח למי נאה למלל גבורות ה' להורות באחת מן ההלכות, רק מי שיכול להשמיע כל תהלתו, שהוא בקי בכל מקצועות התורה¹, לאשר תורה ממרחק תביא לחמה, שחמה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר², וחמת צריכים זה לזה שמח שזה נועל זה סותח³, ולכן מי שאינו ראוי לכולחון אינו ראוי גם לאחת מחנה⁴, עם כל זה ידיעה מקסת כזו דרשו רק מראש חכמי הדור אשר תורה מסיו ידרושון, כאמרם⁵ איזהו תלמיד חכם? כל ששואלים אותו הלכת בכל מקום ואומרה, למאי נפקא מינה? למגוייה סרגס על הצבור, אי בחדא מסכתא באתריה, אי בכליה תנויה בריש מתיבתא, ולכן כאשר חשבו להעביר את רבן שמעון

1. חוריות י"ג ב.
2. ירושלמי תוריות ס"ג ה"ב.
3. תנחומא חוקת כ"ג.
4. ירושלמי חגיגה פ"א ת"ח.
5. שבת קי"ד א.

פב מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו

בן גמליאל ממשרת ראש המתיבתא הכללית, המוסד העליון בזמנו לתורת ישראל, התכוננו להגיד לו גלי עוקצין דלית ליה וכיון דלא גמר נעבריה, אבל למנויי באתריה מספיקה ידיעה בחדא מסכתא.

ומצינו כי שקדו חכמים על לימוד אלו ארבעה סדרי משנה שנוהגים בזה הזמן כדנקטו⁶ תנינא ארבעה סדרי משנה, וכן נקטו⁷ בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא? ויתר מכן, ידענו כי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנוקין הוה, וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא⁸.

וכן התמחו הרבה מרבוחינו חכמי התלמוד באחד המקצועות בתורה, כרבה בר נחמני שאמר אני יחיד בנגעים אני יחיד באהלות⁹, ורב זביד בקי בברכות¹⁰ וכן ר' יוחנן בקי בטריפות¹¹ וכמוהם.

ובימי רבותינו בעלי התוספות היה מסדר ישיבותיהם שכל אחד התלמידים התמחה במסכת אחת עד שמבין כולם הובררה הסוגיא מכל הש"ס¹², וכנראה היה כן עוד בתקופת התלמוד, ראה תוס' כתובות ק"ג ב גדולים מעשי חייא דמתני שיתא סדרי לשיתא ינוקי כו', כל אחד סדר מיוחד¹³.

ואם כי שקדו חכמים גם על לימוד סדר קדשים בהיות העסק בסדר עבודה חשוב כאלו הקריבו בפועל¹⁴, הגה הוזנחה מסכת נדרים, כאשר העיד רב נטרונאי גאון בהלכות פסוקות סי' קכ"ב: נדרים אין נשנית בשתי ישיבות היום יותר ממאה שנה, וכך אמר רב יהודאי גאון נהורא דעלמא דאנן לא גרסינן נדרים, וראה בבלי נדרים כ"ג סע"ב סבר למידרשיה בפירקא, אמר ליה רבא תנא קא מסתים לה סתומי כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ואת דרשית ליה בפירקא?

ולכן סגנון הלשון והבטויים שבמסכת זו משונה מסגנון ודרכי הלשון של שאר מסכתות הבבלי, כאשר העירו רבותינו בתוס' נדרים ז' ע"א ד"ה תיבעי לך, פירוש

6. מגילה כ"ח ב.	7. בבא מציעא ק"ד ב.
8. ברכות כ' ע"א.	9. בבא מציעא פ"ו א.
10. ברכות ל"ה, א.	11. חולין מ"ט א.

12. ראה הקדמת מהרש"ל לספרו ים של שלמה, ובצדה לדרך מר' מנחם הנזרחי.

13. יתכן שזוהו קוטב פלוגתת אבא יוסף בן דסתאי ורבנן שחד אמר דבההוא יומא שמינו את ר' אלעזר בן עזריה לריש מתיבתא איתוספו ארבע מאות ספסלי וחד אמר שבע מאות ספסלי (ברכות כ"ח א), דהנה בחגיגה י"ד א אמרו שטרם שנחתמה המשנה של רבי היו שבע מאות סדרי משנה (וראה בספרי יסוד המשנה ועריכתה סוף פרק שלישי אודות סדר שביעי במשנתינו), אבל כאמור עסקו יותר בסדרים שנהגו באותו הזמן, ובכן חד אמר כי כאשר הכריזו ראבי"ע יכנסו הכל איתוספו תלמידים עד שיכל כל אחד מהם להתיחד בסדר אחד מהארבע מאות סדרים, והשני הפליג שהיו כמספר כל השבע מאות סדרי משנה, שכל תלמיד התמחה באחד מן הסדרים בכל מקצועות התורה ולכן לא היתה אז הלכה תלויה שלא פרשה.

14. ראה רש"י בבא מציעא ק"ד ב ד"ה בארבעה לא מצינא ובכ"ם.

כמו תיקו, ולשון נדרים משונה, וראה בדורות הראשונים לר"י הלוי ח"ג דור סבוראי ע' מ"ח ובהמאסף ירושלם חלק עשירי מע' רל"ג ואילך יג.

מיעוט השקידה במסכת הזו היא התמעטות ההענקות כי התמעטו הלומדים, וביחוד במסכת זו רבו ההשמטות. קדמונינו הביאו מאמרים שונים ממסכת נדרים שאינם לפנינו, והיתה המסכת הולכת וחסרה מני או עד תקופת הרפוס, לדוגמא:

בשבת צ"ב א וליגמרו ממה, דילמא משה שאני דאמר מר אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה, וכתב הגרי"ב בגהש"ס: נדרים ל"ח ומצוה לישב, כלומר שם לא נזכר „בעל קומה“. אמנם מציונו של רש"י: דאמר מר, במסכת נדרים, נווכח שלפניו היה כן בגמרא נדרים שם והיא אחת ההשמטות¹⁵.

ובאותו ענין, ברש"י תענית ד' ע"א סד"ה וכתוב וכו' ואין לחוש שתשרה רוח הקודש על עבד או ממזר כדאמרינן בנדרים (ל"ח) שאין השכינה שורה אלא כו', והנה לפנינו מוזכרות בנדרים שם רק הסגולות „חכם גבור ועשיר“ ואין משם כל הוכחה לסגולת יחס משפחתי, ברור כי הנוסחה שהיתה לפני רש"י הובא שם מעין הנשנה בקדושין ע' ע"א שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר ועניו ובעל קומה וכן אבות, כמו באבות דר"ג ספ"ב והושמטה גם האסמכתא לכן אבות.

וברש"י שבת נ"ט סע"ב כדעבד ר' עקיבא לדביתהו, שמציין במס' נדרים (נ), (א), והנה לפנינו שם רק שהבטיח לעשות (ועיין בס' כסא רחמים להג"ר ח"ד אולאי אבדר"ג פ"ו) וברור כי היה שם גם הסיום כבירושלמי שם.

ובתוס' נדה י"ב א ד"ה בין הישנות, דאסור לבוא על הישינה כדאמר בנדרים (כ'), והגרי"ב בגהש"ס העיר אין זה בנדרים ולא בשאר דוכתי בש"ס וכו', והנה הבית יוסף לטור יו"ד סי' קפ"ד והטורי זהב והש"ך העתיקו דברי התוס' אלו ככתבם וכלשונם כדאמר בנדרים, ונ"א אף בני ישינה, ברור, שכך היתה גירסת ראשונים.

כן הביא הר"ש באהלות פ"ח מ"א: בפרק ד' נדרים אמרו לו חכמים כו' ואינו לפנינו.

הרא"ש ברכות פ' כיצד מברכין ל"ב (לדף מ"ב ב) במסכת נדרים משמע דיום הקזה וביום שנכנס למרחץ היו קובעין סעודה זו על היין כו', וכתב במעדני יו"ט אות מ"ב כן כתבו גם תלמידי רבינו יונה, ולא מצאתי שם יום הקזה.

15. יתכן שלכן נקטו על „משנה“ שבמסכת נדרים ביטוי „גוסא“ כמו על משנה אשר בסדרי זרעים וטהרות ראה בספרי יסוד המשנה בסוה"ס בירורים י"ב, ותתישב בזה קושית הגרי"ב בגהש"ס כתובות ע' ע"ב עיי"ש.

16. ראה בספרי תולדות רבינו חיים בן עטר (לבוב תרפ"ה), פרק ח בהערה ואשר הארכתי בס"ד בספרי ניצוצי אור לבבלי בבבא קמא ס"ו א.

מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו

פד

וראה בתשב"ץ ח"א סי' ל' שכתב גמרא דידן פ' הנודר מן המבושל תביא חזיק רישיה עד חגא דעצרתא כו' ואינו לפנינו שם, וראה בהגהותי לירושלמי שקלים פ"ג.

ובתשובות הרשב"ש סי' ש"ע כותב: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה כדאיתא בפ"ד דנדריים, ולפנינו אינו שם, וראה בספרי הרמב"ם והזהר הל' דעות פ"ב ה"ג כן הביא הכסף משנה בהל' עכו"ם פ"א ה"ג שלפני הרמב"ם היתה ניסחה אחרת בנדריים.

ונודעים דברי הילקוט משלי כ"ב אל תגזל דל, זהו מי שאינו אומר דבר בשם אומרו, ונרשם מקורו „נדריים” וראה בפתיחתי לס' שם עולם פרק ב בהערה.

וביו"ד סי' רמ"ו טו"ז סק"ב וש"ך סק"ה הביאו כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים ומביאים ראיה מהא דאמרינן סוף נדריים תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ולפנינו אינו שם אך בסוף גדה (ואולי אך ט"ס הוא).

יז. ה„תורה שבעל פה” על פה

שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו (משלי כ"ד, יז).
אבות פ"ד, י"ט

אם אמנם הכתב והמכתב הם המה הסגולות אשר על ידם יכלה האנושות להתפתח, בה נמסרו לקהל דיעות חכמי לב ומחשבותיהם, והבאים אחריהם יכלו ללכת קדימה בהיות מחקרי הראשונים להם ליסוד, בכל זאת יתרון רב להשומע מפי המדבר על הרואה כתבו, כי האדם לא יוכל לבטא רגשי לבו בדיוק כאשר הוא חושב ומרגיש¹ ואך בקריצת עיניו מלמול שפתיו ותנועת גופו מדי דברו מחשבתו מתבטאת וניכרת יותר².

1. ראה בסנהדרין ל"ה א: נהי דבפומא (גירסת רש"ל: דפומא) כתבין ליבא דאינשי אינשי (רש"י: ואף על גב שזכור לו ליסוד הטעם נשכח מלבו יישובו לטעמו ואינו יכול ליישבו ולתת טעם הגון כבראשונה). וכבר הבאתי בתולדות רבינו חיים בן עטר פרק ח' הע' י"א מספר זאת זכרון להחווה מלובלין בפירוש הפסוק ועשו להם ציצית, שכותב: מה שהאדם מלמד לאחרים שבינו הם זהו אחד מעשר ממה שמבין בעצמו ואפשר אחד משמונת כו', ובלקוטים שבס' דגל מחנה אפרים ד"ח מלכותך מלכות כל העולמים, מסתפק אם שמע מזקיני אור ישראל הבעש"ט שהדיבור הוא חלק שביעי או חלק עשירי במחשבה, ושם בלקוטים לפ' חצוה פס' ונתת אל חושן המשפט הביא בוודאות כי הדיבור הוא חלק עשירי מן המחשבה, עכ"ם אין אדם יכול לבטא וללמד

שאר מסכתות (שם ושם) יש הרבה שינויים מהמקובל אצלינו כיום, וכעת לא עמדתי בזה, כי עכשיו רק מסכת סוכה עניני].

והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי על התלמוד, סידר חידושויו כך מסכת ראש השנה, יומא, סוכה, וזה כמנהג המקובל היום, אבל שם (דף קפ"ב ואילך) במפתחות התלמוד לחיבוריו, הסדר שונה, וכך סדרם יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה, וצ"ב. ורבינו הגאון בעל שדי חמד ז"ל בספרו מכתב לחזקיהו על סדר מועד כך סדר המסכתות: ראש השנה, חגיגה, תענית, יומא, סוכה, מגילה.

ובא לידי ספר חידושי הלכות לרבינו מהרש"א ז"ל דפוס ישן, הנדפס בפני עצמו בלא התלמוד, וגם שם סדר המסכתות הוא יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה ע"ש, ואף שמהדורה זו שראיתי אינה המהדורה שהדפיס מהרש"א ז"ל עצמו, מכל מקום מסתבר שהמדפיס הדפיס כסדר ספר מהרש"א דמאי טעמא ישנה.

ובדקתי בחידושי גאוני בתראי ז"ל, וראיתי שבספר גליוני הש"ס לגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל הסדר כך הוא: יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה ע"ש, ובספר טל תורה לגאון רבי מאיר אריק ז"ל הסדר כך הוא: ביצה, יומא, סוכה, ראש השנה, ובספר שפת אמת הסדר כך: ראש השנה, יומא, סוכה, וצ"ב. [יותר לא חפשתי].

מכל האמור מתבאר שדברות קדשו של אדמו"ר שארית ישראל מווילעדניק זצוק"ל שבתלמוד מסכת סוכה קודם למסכת ראש השנה, הוא אמת, שכך הוא בסדרם של רבותינו הגאונים והראשונים ז"ל, שאכן כך היה מסודרת מסכת סוכה קודם מסכת ראש השנה, אבל בספרי התלמוד שלנו אין כך הסדר, ומסכת ראש השנה מסודרת קודם מסכת סוכה, הן בבבלי והן בירושלמי, וצע"ע. וכל הענין עוד צריך עיון ליבון ובירור, ובפרט שרבו גם רבו הנפקות בהא, ולדוגמא לענין סתם ואחר כך מחלוקת, ומחלוקת ואחר כך סתם, ועיין בזה באריכות בספר דברי סופרים (כלל ס"ח דע"ז ע"א ואילך), ועוד לו שם (כלל ק"ז, וכלל קס"ו) ובכל המצויין שם, ויש עוד נפקותות, ולפי שעה לא ראיתי מי שעמד בפתגמא דנא, ואני כתבתי הנלע"ד, ואחזיק טובה לכל מי שיאיר עוד בענין זה, ויאלפני דעת ושכמ"ה. [וי' ניסן תשנ"ז].

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: בס"ד המאמר הנ"ל זכיתי להדפיסו בקובץ התורני "אור ישראל" דמאנסי, סיון תשנ"ז (גליון ח'), וכאן נדפס עם קצת תיקונים והוספות.

והנה אחר עשר שנים, נדפס בקובץ אור ישראל הנ"ל, ניסן תשס"ז (גליון מ"ז), מאמר ארוך בבירור ענין הנ"ל בטוב טעם, ממעלת הרה"ג רבי זאב דיקשטיין שליט"א, עיין שם שהביא מדברי האמורים לעיל, והאריך טובא (מדף רט"ו עד דף רכ"ו), ומסקנתו כדכתיבנא לעיל שאדמו"ר שארית ישראל זצ"ל נמשך אחר סדרי רבותינו הקדמונים שמסכת סוכה קדמה למסכת ראש השנה ע"ש, ודבריו אמת וצדק זי"ע אמן.

ב. על מסכת נדרים

[ובענין "סוגיות מתחלפות" בתלמוד]

א. יודע כל לומד תלמודנו הקדוש שיש בו "סוגיות הפוכות" "סוגיות מתחלפות", וכלשונו

רבינו המאירי ז"ל שבת (כ"ג א'): "הרבה סוגיות מתחלפות בתלמוד מצינו בהם הפך סוגיא

זו", ובמגילה (י' ב') כתב רבינו המאירי ז"ל: "הרבה סוגיות מתחלפות בתלמוד בענין קדושה ראשונה, קצתן נראה מהם שלא נתקדשה לעתיד, וקצתם נראה מהם שנתקדשה לעתיד, ונתחבטו בפירושה הרבה מפרשים", וביבמות (ע"ב ב') כתב: "וזו אחת מן הסוגיות המתחלפות בתלמוד וכו', והרבה לנו כיוצא בה בתלמוד", ועוד לו בנדריים (ט' ב') כתב: "זהו ענין התלמוד שהסוגיות מתחלפות תמיד", ובבבא בתרא (ד' ב') כתב: "אלא שזה דרך התלמוד להיות הגרסאות מתחלפות תמיד ממסכת למסכת", ועוד עיין לרבינו המאירי ז"ל כתובות (כ"ט א'), וקידושין (ה' ב'), ובבא בתרא (קל"ח א') עיין שם.

ורבותינו ז"ל בעלי התוספות הראו עזוז נוראות תורתם זיע"א במנחות (נ"ח סע"ב) והביאו המון סוגיות הפוכות (קרוב לט"ו) שמצינו בתלמוד, ועיין לרבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בחידושו לגיטין (כ"ה א'), ובספר המלחמות סוכה (ט' ב'), וריטב"א שבת (נ' ב', וקכ"ד א'), ועירובין (ל"ז ב'), וכתובות (ל"א ב', ול"ז ב', וע"ג א', וק"ח ב'), וגיטין (כ"ה א'), וקידושין (ה' ב', וז' ב', וי"ג ב'), ובבא בתרא (פ"ו א'), ושבועות (י"ב א', ומ' ב'), ומכות (ט' ב') וחולין (צ"ח ב') ע"ש, ועיין לגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהות מסורת הש"ס למנחות שם, ובהגהות הגאון יעב"ץ ז"ל שם, ולגאון מהרש"ם ז"ל בספרו עין הרועים (דף ק' אות כ"ד) ונתבאר במקומו בס"ד.

ופשר דבר הסביר לנו רבינו הגדול הרשב"א ז"ל בתשובותיו ח"א (סימן רח"ץ) שכל שיש סוגיות הפוכות הוי "כלישנא אחרינא" דתלמודא, עיין שם שגם הוא הביא דוגמאות לסוגיות הפוכות עש"ב, וכבר רבינו תם ז"ל אסברה ניהלן הכי והובא בתוספות נדה (כ"ג סע"ב), וריטב"א קידושין (י"ג ב'), וכן כתב תלמיד רבינו תם הר"א ממיץ ז"ל הובא בשיטה מקובצת נדריים (ה' ב'), וכזאת כתב הרז"ה ז"ל בספר המאור ביצה (ל"ג ב' די"ח ע"ב) עיין שם.

ונראה שהכוונה שכמו שמצינו בתלמוד שבמקום אחד ובסוגיא אחת רבינא ורב אשי הביאו וקבעו תרי לישני דפליגי אהדדי, כהיא דברכות (ל"ח ב', ומ"ז ב', ונ' א'), ויבמות (ל"ה א'), וגיטין (י"ד א', וט"ז ב'), ובבא קמא (נ"ט סע"א) ועוד ועוד, כך נהגו ועשו רבינא ורב אשי שקבעו לישנא אחת במסכת זו, ולישנא אחרינא קבעו במקום אחר, וסמכו שיודע התלמוד והבקי בו ידע דהם תרי לישני ולא קשיא, ועיין היטב בדברי הרשב"א שם.

וראיתי בתוספות שנגן בבא קמא (קי"ז א'): "והא תני אבוה דרבי אבין בראשונה היו אומרים המטמא והמדמע וכו'. בפרק הניזקין אמרינן איפכא תני אבוה דרבי אבין בראשונה היו אומרים המטמא והמנסך חזרו לומר אף המדמע, וכהאי גוונא איכא טובא בתלמוד", והאריך בהבאת סוגיות הפוכות בתלמוד, וחתם: "ויש מהן כמו איכא דאמרי, ויש מהן כמו טעות סופר" עכ"ל, והובא בשיטה מקובצת בבא קמא שם. [סיום הדברים: "ויש מהן כמו טעות סופר", לא הבינותי, האם רוצה לומר כפשוטו שהסופרים מעתיקי כתבי יד של התלמוד טעו בהעתקתם ושיבשו ספרי התלמוד, אלא לפי זה מהו שכתב "כמו" טעות סופר, והיה לו לכתוב ויש מהן טעות סופר, ותו לא. והדברים צ"ב].

ב. והנה דרך לימודי ראיתי בס"ד בענין זה דבר פלא, והנני להעלות הדברים על גבי הכתב,

ולמעיינים שוחרי תורה ותושיה הע"י. משפט הבחירה.

עיינן לר"ן ז"ל נדריים (ז' ב') שהביא קושית התוספות שהסוגיא במסכת מועד קטן פרק ואלו מגלחין, דלא כסוגיא בנדריים שם, והתוספות תירצו ע"ש, וסיים הר"ן: "אבל ראיתי לרב אלפסי ז"ל שדחה אותה [סוגיא] שבפרק ואלו מגלחין מפני זו [דנדריים], כמו שכתב בהלכותיו שם, וכן דעת הרמב"ם ז"ל הלכות תלמוד תורה (פ"ז הי"ג)".

הרי לנו מבואר שכאשר סוגיות התלמוד הפוכות, פסק הרמב"ם ז"ל כסוגיא דנדריים, ובעי טעמא מדוע העדיף הרמב"ם ז"ל סוגיא דבנדריים על הסוגיא דמועד קטן.

ולכאורה תתעצם התמיהה מדוע פסקו כסוגיא דמסכת נדריים, ולא כסוגיא החולקת דמסכת מועד קטן, שהרי שם היא סוגיא בדוכתא ולימדונו רבנן שכל שהסוגיות הפוכות יש לפסוק כאותה סוגיא שבמקומה והיא עיקר, כדכתב להדיא הריטב"א יבמות (ע"ב ב') ע"ש, ולפי זה היו צריכים לפסוק כסוגיא דמסכת מועד קטן העוסקת בדיני נידוי והיא סוגיא בדוכתא. ועיינן לקמיה.

ג. עוד מצאתי בס"ד בענין טובת הנאה אם הוי ממון או לא, שסוגיות התלמוד מתחלפות, וגם שם פסק הרמב"ם ז"ל כסוגיא דנדריים דטובת הנאה אינה ממון, ודלא כהרבה מרבתינו הראשונים שפסקו דטובת הנאה ממון עיינן ש"ך חו"מ (ס"ס ש"ג) ושו"ת עמודי אור (סימן ק"ה אות ז') ע"ש. [ועיינן מה שכתבתי בס"ד להסביר בחיבורי אור משה על מסכת קידושין (סימן מ"ז) עיינן שם].

ד. עוד מצאתי בס"ד בענין ידים מוכיחות או לא, שסוגיות התלמוד מתחלפות, וכתב רבינו הגדול הגר"א ז"ל בביאור הגר"א אה"ע (סימן כ"ז אות כ"ג): "הסוגיות מתחלפות דבגיטין פליגי בודין, ובנדריים שם משמע דפליגי במינאי, וכתבו הרשב"א והר"ן דבתרווייהו פליגי, ורבו בזה הסברות וכו', והרמב"ם סבירא ליה כסוגיא דנדריים דהלכה כרבנן" ע"ש. ושוב מצינו שכאשר הסוגיות בתלמוד מתחלפות, אזי הרמב"ם פוסק כסוגיא דנדריים, וגם כאן בעי טעמא מדוע פסק כהיא דנדריים.

ה. עוד מצאתי בס"ד שהסוגיא בענין נבואה בשבת (צ"ב א') מוחלפת מסוגיא דנדריים (ל"ח א'), וראיתי לגה"ק רבי יצחק מספינקא זצוק"ל הי"ד בספרו שו"ת חקל יצחק (קונטרס עשרה מאמרות מאמר ט' ד"מ ע"א) אחר שהביא דברי רבותינו המפרשים שעמדו שהסוגיות מתחלפות כנ"ל, כה כתב: "והרמב"ם סבר דהעיקר כסוגיא דנדריים", ע"ש, וגם כאן הבין שואל מדוע העדיף הרמב"ם ז"ל לפסוק כסוגיא דנדריים ולא כסוגיא דשבת.

ו. ובעזה"י תא אחוי לך בירורן של דברים, והוא שמצאתי מרגניתא דלית בה טימי, ממי שנגלה לו זה מסוד ה' ליראיו, הוא רבן של ישראל, רבינו הגדול החתם סופר זצ"ל שכה כתב בחידושו למסכת חולין (ל"ג א'): "עיינן רמב"ם הלכות מלכים (פ"י ה"ט וה"י), שנראה שמחלק בין גוי לבן נח, שאותו קיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה וזה מותר לשבות ולקיים המצות שירצה, ומזה מקבלים קרבנות ומלמדים לו תורה ומקבלים ממנו צדקה, והשתא לא קשיא מגוי ששבת מי איכא מידי, דהרי גם גוי אם אינו עובד עבודה זרה מותר לשבות, ומיושב קושית התלמוד בסנהדרין (נ"ח סע"ב) ולחשביה בהדי שבע מצות. ונ"ל הרמב"ם סמך על מסכת נדריים (ל"א ע"א) עושים ואינם מצווים משמע גם אינם אסורים, והלכה כסתם דמסכת נדריים דהוא בתרא טפי מסתם תלמוד דשאר מסכתות. שהוא חיבור מאוחר".

הרי שגילה לנו רבינו הגדול החתם סופר זצ"ל דהמסכת הבתראה משאר מסכתות התלמוד היא מסכת נדרים, ויש לפסוק כמותה נגד שאר המסכתות, כי היא המסכת שנתחברה האחרונה, ותמיד קיימא לן כבתראה, וכמו שידוע גבי פוסקים שכתבו כמה ספרים ונמצא בהם סתירה – אזי נוקטים לעיקר את הדברים שבחיבור האחרון, שכך מסורת בידנו מגאוני הדורות נ"ע, שכל פוסק שדבריו סותרים זה את זה נקטינן ותפסינן לעיקר כדבריו שבאו בחיבורו היותר מאוחר והוא הבתראה, וכדכתבו להדיא הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת חיים ביד (סימן מ"ד דנ"ג סע"ג), והגאון חח"ם ז"ל בספר שדי חמד (מערכת אבלות פאת השדי סימן כ"ד), ועיין שו"ת חכם צבי (סימן י"ד די"ג סע"א), והגאון מהרש"ם ז"ל בדעת תורה יו"ד (סימן נ"א קונט"א לאות ח') ע"ש, וגדולה מזו לימדנו להועיל הגאון המובהק רבי חיים פונטריומולי ז"ל בספרו היקר פתח הדביר (סימן של"א אות ב') דכל שיש סתירה בדברי פוסק ואנן ידעינן מה הם דבריו שבאחרונה, כוותיהו עבדינן, ואפילו שהם נגד מקומות רבים בחיבוריו, דלא אזלינן בתר רובא, אלא בתר בתראה אזלינן ע"ש, ועיין בחיבורי תפארת יצחק (דף י"ג), ובחיבורי שלום יעקב (סימן ד' דף ע"ז), ובשאר חיבוריי בס"ד.

והשתא דאתינן להכי מובנים היטב דברי אדונינו הרמב"ם ז"ל שבכל ששת המקומות הללו שסוגיות התלמוד הפוכות זו מזו, פסק כסוגיות דמסכת נדרים דייקא, כי מסכת נדרים היא הבתראה מכל שאר מסכתות התלמוד, והיא עיקר, וכאשר לימדנו להועיל רבינו הגדול החתם סופר זצ"ל. [ואין לתמוה שהרמב"ם ז"ל פסק כהיא דמנחות (ק"ה ב') ולא כסוגיא דנדרים (נ"ו א')], כי כבר אסברה היטב רבינו הרמב"ן ז"ל והעלה הסוגיות בקנה אחד, וכך דעת הרמב"ם כדכתב הר"ן נדרים שם, ועיין בית יוסף חו"מ (סימן רי"ד)].

ומה שכתבתי שרבינו החתם סופר זצ"ל שהעלה שמסכת נדרים היא הבתראה משאר מסכתות התלמוד, הוא משום שכך נגלה לו מסוד ה' ליראיו, כי מלבד שרבינו החתם סופר זצ"ל עצמו לא הביא מקור לדבריו, ולחידוש נפלא זה בודאי צריך להביא מקור מוכרח, שהרי אי אפשר לומר דבר זה מסברה, ודוק.

עוד בה כי בעניוטי נעלם ממני ואיני יודע מקור לדבר זה, וכמה שטרחתי וחפשתי זמן זמנים טובא, ודברתי בזה עם כמה וכמה מחכמי ישראל שליט"א, לא עלה בידנו למצוא מקור לדבר, ולענ"ד אין נזכר חידוש זה בקבלת רבותינו הגאונים ז"ל שמפיהם אנחנו חיים בכגון דא, ולא בדברות רבותינו הראשונים ע"ה עיני העדה שמהם תורה ואורה יוצאה, ולכן אמרתי מה שאמרתי לענ"ד.

ובעניוטי אצלי זה כמו שאמר רבינו החתם סופר זצ"ל שעם שמה רבינו ע"ה קבל תורה מסיני בחג השבועות, מכל מקום סודות התורה נתגלו לו בימי החנוכה, כמובא בספר מנהגי חתם סופר (ר"פ ט') ע"ש, וגם לזה אין רמז ומקור נפתח בדברות רבותינו קמאי נ"ע כנודע, וכבר הווי בה רבים ורבות דברו בזה, ובעל כרחין לומר דנודע הדבר לרבינו החתם סופר ז"ל מסוד ה', ועיין לו בתשובתו (יו"ד סימן רל"ד) המפורסמת אל הגאון מהרא"ז מרגליות ז"ל בעל בית אפרים שאינו יכול לבאר מפני פריצי בני עמינו וכו' והדברים ידועים, וגם מפורסם הרמז לסילוקו של צדיק לחיי העולם הבא שכתב רבינו החתם סופר זצ"ל בהגהותיו לשלחן

ערוך חו"מ (סימן ס"ז) גבי שנות השמיטה וככתוב בספר חוט המשולש החדש (דף קנ"ה ד"ה בשנת) ואכמ"ל.

ועכשיו מצאתי בדברות קדשו של רבינו החתם סופר זצ"ל דאיהו גופיה מעיד על עצמו שהדברים שכתב נגלו לו מסוד ה' ליראיו, כמו שתראה בספר תורת משה השלם על התורה (פרשת כי תבא דקכ"ג ע"א): "על כן אודיעך מה שהודיעני אלקים בזה וכו' כה הראני השי"ת" וכו', ובספר חתם סופר על התורה בראשית (חלק ליקוטים מהדורת תש"ס פרשת וישלח דנ"ו ע"ב): "ואנחנו רמזנוהו מאשר נגלה לנו מסוד ה' ליראיו", ושם בהערות (אות ה') הביאו דברי החתם סופר (פרשת חקת דקכ"ז ע"ב) שכה כתב: "אראה לגלות מאשר נגלה לי מסוד ה' ליראיו בפרשה זו וה' הטוב יכפר בעד", ודון מינה לנדון דידן ודוק היטב.

ומצאתי בפירוש תפארת ישראל למשנה אבות (פ"ב מ"ד בועז סק"ב) שכה כתב: "והרי גם רב אשי עשה מהדורה בתרא לתלמוד (כבבא בתרא קנ"ז ב'), וכמדומה לי שמסכתות נדרים נזיר ערכין כריתות תמורה מעילה תמיד נחטפה השעה ולא עשה עליהן מהדורא בתרא, ולכן באמת לשון מסכתות הללו אינן כסגנון שאר מסכתות התלמוד ועיין תוספות נדרים (ו' ב) "עכ"ל, מכל מקום גם הוא ז"ל מלבד שהוציא הדברים בלשון "כמדומה לי", לא קבע שמסכת נדרים היא הבתראה מכל המסכתות, כדנקט רבינו החתם סופר זצ"ל ותקע בה מסמרות עד כדי שכתב שיש לדחות מפניה שאר המסכתות וכמשנ"ת, ואדרבה מדברי התפארת ישראל יוצא דעריכת מסכת נדרים קדמה לשאר המסכתות, ונחטפה השעה ולא ערכו למסכת נדרים מהדורה בתרא כמו שעשו לשאר מסכתות התלמוד ודוק.

ועם הדברים האמורים מסביר אני לעצמי דברי רבינו המאירי ז"ל בבית הבחירה שלו לנדרים (ט' ב') שכתב: "אלא שזהו ענין התלמוד שהסוגיות מתחלפות בו תמיד, וכל שכן במסכת נדרים שאין הלשונות מדוקדקים בה כל כך כשאר הלשונות שבתלמוד", ועוד לו שם (פ"ח א') כתב: "וכבר בארנו שהרבה לשונות באו במסכת זו שאינם מדוקדקים כל כך", זה הנלע"ד בס"ד. [עיקרי הדברים כבר כתבתי בחיבורי זרע חיים הנדפס בשנת תשמ"ח (סימן כ"ח דף קנ"ח), וכאן באו הדברים עם הוספות במהדורה בתרא באר היטב בעזה"י].

ואחלה פני המעיינים הישרים שליט"א שהיודע בה דברים בענין זה יוסיף ויאיר ויעיר ולא ימנע בר, ומיניה ומיני יעקב הקטן תסתיים שמעתתא, וישא ברכה מאלקי המערכה אמן.

ג. על מסכת חנוכה

בתלמוד בבלי מסכת שבת מדף כ"א סע"א עד דף כ"ג סע"ב, נתבארו כל פרטי הלכות הדלקת נר חנוכה, ועל סוגיית זו מושתתים דברי רבותינו הפוסקים נ"ע, ונקבעו הדברים בטור ושלחן ערוך או"ח מסימן עת"ר עד סימן תרפ"ד.

ודרך לימודי נתעוררתי בס"ד, שעם שהתלמוד הבבלי האריך בעניני נר חנוכה, כבתה זקוק לה, זמן הדלקה, שיעור השמן, ואם הדלקה עושה מצוה, ואכסנאי אם חייב בהדלקה וכו' וכו', מכל מקום בתלמוד ירושלמי לא ראיתי שנזכרו כלל הלכות הדלקת נר חנוכה, והדבר אומר דרשני, וכעת לא ראיתי מי שעמד ודיבר בזה. [ולפייס דעת המעיין אומר לו צא ובדוק